

We leven nog lang en ...

Hoe gelukkig zijn we straks nog met onze woonomgeving?

door Joost Marsman

Het begrip ‘leefbaarheid’ is niet meer weg te denken uit het politieke en publieke debat over de kwaliteit van wijken en buurten. Met een bevolking waarvan de helft inmiddels de 50 is gepasseerd en bijna 20 procent 65 jaar of ouder is, ligt het begrip ook als het over deze groepen gaat voor op de tong. Maar ... wat betekent ‘leefbaarheid van de woonomgeving’ nou precies voor ouderen? Hoe is het ermee gesteld in ons keurig aangeharkte landje? Zijn er grote verschillen tussen stad en platteland? Een verkenning met twee specialisten.

Om met het goede nieuws te beginnen: uit het rapport ‘de sociale staat van Nederland’ van het SCP (Sociaal en Cultureel Planbureau) blijkt dat ruim 80% van de Nederlanders tevreden of zeer tevreden is met de eigen woonomgeving. Die tevredenheid is onder 65-plussers zelfs nog hoger. Onvrede met de omgeving wordt vooral gevoed door ongemakken zoals onveiligheidsgevoelens, overlast en beperkte sociale cohesie in de buurt. Er lijkt dus op het eerste gezicht niet al te veel om ons zorgen over te maken. Toch is er wel degelijk reden om alert te blijven.

Terechte aandacht

‘Om de zorg voor thuiswonende ouderen in de toekomst op peil te houden is het nodig nú te investeren in geschikte woningen, in digitalisering van dagelijks leven en zorg en in lokale en regionale samenwerking in zorg en ondersteuning,’ schrijft de commissie Toekomst zorg thuiswonende ouderen in een advies dat commissievoorzitter Wouter Bos onlangs aanbood aan minister De Jonge van VWS. De samenleving verandert, mensen worden ouder en wonen tot op hogere leeftijd zelfstandig thuis. Woonde in 1975 nog ruim 75% van alle 75-plussers zelfstandig, in 2017 gold dit voor circa 92%. In de leeftijdsgroep 80+ is de stijging zelfs nog hoger: in 1980 woonde 37% van de 80-plussers op zichzelf, inmiddels is dat 89%. Aangezien de bevolking de komende tien jaar verder veroudert, zal de druk op zaken als, wonen, zorg en leefbaarheid van de woonomgeving alleen maar toenemen. Er is dus terecht veel aandacht voor het thema.

Stoepferrari

Wat verstaan we nou eigenlijk onder de leefbaarheid van de woonomgeving? Volgens emeritus hoogleraar Friso de Zeeuw is het niet zo ingewikkeld: “‘Schoon, heel en veilig’, luidt het oude

adagium voor een goede openbare ruimte. Dat geldt natuurlijk ook voor ouderen. Er zijn wel wat accentverschillen. Ouderen zijn minder wendbaar, dus moeten er een paar essentiële voorzieningen in de buurt zijn. Ook vinden ze ‘veilig’ iets belangrijker dan jongeren, omdat ze wat minder weerbaar zijn. Als het over de woonomgeving gaat, praten we vaak over fysieke en sociale aspecten. Bij die eerste gaat het vooral om hoe de omgeving is ingericht, dus over eerder genoemde voorzieningen en vragen als: zijn de trottoirs geschikt voor de stoeperrari? Is er een ‘hangplek’ voor senioren in de buurt waar ze elkaar kunnen ontmoeten? Bij de sociale aspecten gaat het bijvoorbeeld over de toegang tot mantelzorg en voldoende sociale contacten in de buurt.” Volgens de Zeeuw is het cruciaal dat een omgeving uitnodigt om naar buiten te gaan. "Je moet voorkomen dat men binnen blijft zitten. Als je naar buiten gaat is dat drie keer winst: je bent in beweging, komt in de buitenlucht en loopt de kans andere mensen te ontmoeten."

Triple A

Femke Daalhuizen, onderzoeker bij het Planbureau voor de leefomgeving, beaamt dat. “Als het om de bereikbaarheid van primaire voorzieningen gaat die voor ouderen van groot belang zijn, praten wij vaak over de Triple A. Dat zijn de arts, de apotheek en de appie, of een andere supermarkt natuurlijk. Daar moet eigenlijk nog een ‘O’ achter, want ook een OV-halte hoort bij de fysieke criteria. Een buurt is ‘geschikt’ als er tenminste twee van die voorzieningen op wandelafstand liggen. Dat wil zeggen: binnen vijfhonderd meter van de woning. Als je op die manier de functionele geschiktheid van de woonomgeving in kaart brengt, zie je dat de stedelijke gebieden geschikter zijn om lang zelfstandig thuis te wonen. Kijk je naar de sociale aspecten dan is op dit moment het niet-stedelijke gebied geschikter.”

Verdwijnde voorzieningen

Hoe de woonomgeving doorwerkt in het leven van ouderen, verschilt van buurt tot buurt en van persoon tot persoon. Het blijft dus lastig er iets algemeen over te zeggen. Tegelijk is er in ons land een duidelijke tweedeling te maken tussen groei- en krimpgebieden. En daarover hebben zowel Daalhuizen als De Zeeuw interessante observaties. “In de landelijke gebieden zijn meer geschikte woningen voor ouderen dan in de stedelijke gebieden, maar is de woonomgeving juist minder geschikt voor senioren om langer zelfstandig thuis te wonen.” aldus Femke Daalhuizen. “Jongeren trekken weg en er verdwijnen voorzieningen als bankfilialen, pinautomaten, winkels en huisartsenposten of zelfs hele ziekenhuizen. Allemaal zaken waarvan het juist voor ouderen belangrijk is om ze ‘om de hoek’ te hebben.”

Nabuurschap

Volgens De Zeeuw is hier uiteindelijk geen kruid tegen gewassen. “Je hebt nou eenmaal een bepaald economisch draagvlak nodig om een huisartsenpost of een supermarkt te kunnen handhaven. Een voordeel in deze plattelandskernen is wel weer dat de sociale cohesie vaak sterker ontwikkeld is dan in de stad. Denk aan nabuurschap, de buurtbus, mantelzorg en dat soort zaken.” Daalhuizen ziet echter ook op dat vlak donkere wolken aan de horizon: “De komende

jaren zul je het potentieel aan mantelzorg in de landelijke gebieden snel zien opdrogen. De grootste groep mantelzorgvragers bevindt zich in de groep 75+. Die krijgen het vaakst mantelzorg geboden van mensen tussen de 50 en 75 jaar. Ook die groep gaat uiteindelijk doorgroeien naar de 75+ groep, terwijl de steden wél blijven verjongen. In combinatie met de verdwijnende voorzieningen zie ik daar wel echte knelpunten ontstaan.”

Terughoudend

In steden bevinden de basale voorzieningen zich veelal wel binnen voor ouderen acceptabele loopafstand. “Maar hier zijn juist de woningen vaker ongeschikt om ook thuis te kunnen blijven wonen als de lichamelijke beperkingen toenemen, aldus Daalhuizen. “Dan is het soms nodig dat ouderen hun woning aanpassen of dat ze verhuizen. Maar ouderen zijn terughoudend hun spaargeld te besteden aan aanpassingen die zij later mogelijk niet nodig hebben of die niet tot waardevermeerdering leiden. En verhuizen vraagt om een goede afweging tussen de geschiktheid van de woning, de woonomgeving en het sociale netwerk.”

Honkvast

Friso de Zeeuw weet dat ouderen liever helemaal niet verhuizen. “Ouderen zijn behoorlijk honkvast. Heel veel senioren kunnen ook prima in hun eigen huis blijven wonen: vrijwel alle woningen zijn geschikt voor ouderen, of voor maximaal tienduizend euro geschikt te maken.” Bijbouwen is dus niet de oplossing? “Ach, die oude knarrenhofjes zijn best een goed concept en daarmee kun je aan een paar procent van de woningvraag tegemoetkomen. Maar ik vind dat die commissie Wouter Bos een te overdreven voorstelling heeft van die complexen waar ouderen voor elkaar gaan zorgen. De animo daarvoor komt uit op zo'n 10%. En dan is er nog een verschil tussen mensen die dit wel een aardig idee vinden en die het ook daadwerkelijk zouden doen.”

Gebrek aan sociale interactie

Ouderen willen vaak niet alleen vanwege hun woning thuis blijven wonen; vaak heeft dat ook te maken met de fijne buurt waar ze al (tientallen) jaren wonen. En hoewel huizen dus relatief gemakkelijk aangepast kunnen worden aan de uitdagingen waar ouderen mee worden geconfronteerd, geldt dat in veel mindere mate voor de woonomgeving. De supermarkt ligt nu eenmaal waar die ligt, en ook andere cruciale voorzieningen, zoals de arts of de apotheek, zijn (of blijven) niet vanzelfsprekend bereikbaar voor ouderen. Maar zelfs al zou de fysieke omgeving 100% geschikt gemaakt kunnen worden, dan is daarmee de kous niet af. Want wat bepaalt nu volgens ouderen zelf het sterkst de leefbaarheid van hun woonomgeving? Dat is de opeenstapeling van problemen, waarbij het gebrek aan sociale interactie als het meest problematisch ervaren wordt.

Digitalisering

De gedachte bij het huidige beleid lijkt, dat sociale interactie vanzelf op gang komt als je fysieke omgeving aanpast. Volgens De Zeeuw kan de overheid ook niet veel meer doen dan dat: de

randvoorwaarden scheppen om de kans op sociale interactie zo groot mogelijk te maken. Technologische ontwikkelingen en de digitalisering van de samenleving bieden hierbij volgens hem zowel uitdagingen als kansen. “Enerzijds leidt het ertoe dat er een stukje menselijk contact verdwijnt. Denk aan het lokale bankfiliaal. Dat was toch weer even een loopje, de kans om iemand te ontmoeten en een gesprekje te voeren. Dat is een nadeel. Aan de andere kant biedt digitalisering de mogelijkheid om je blikveld enorm te verruimen, bijvoorbeeld als je kinderen hebt die aan de andere kant van het land wonen, of in het buitenland.”

Bezorgingsstaat

Ook Daalhuizen constateert dat technologische innovaties ouderen in staat stellen om de buitenwereld naar binnen te halen. “Steeds meer zaken kunnen vanuit huis worden geregeld. Denk aan de ‘bezorgingsstaat’: boodschappen en medicijnen die aan huis worden geleverd. Ouderen worden online ook steeds behendiger en die ontwikkeling zet zich door. Zeker jongere ouderen staan open voor digitale oplossingen. Maar ook hier zie je dat de stedelijke gebieden voorop lopen.” Er blijkt behoorlijk een kloof (*digital divide*) tussen digitaal goed ontsloten stedelijke gebieden en de minder ontsloten landelijke gebieden. In de stad verloopt de introductie en adoptie van nieuwe technieken via glasvezel en 4G/5G mobiele netwerken sneller dan in landelijke gebieden, waar de dekkingsgraad achterblijft. Daalhuizen: “Wij prikkelen de overheid hierin ook wel, door te zeggen: ‘Je bent niet alleen verantwoordelijk voor het wegennet van ons land maar ook voor een goed digitaal netwerk.’ Er zijn nog steeds gebieden waar je geen boodschappen aan huis kunt bestellen. Dat moet veranderen. ”

Vruchten plukken

Digitale en technologische innovaties kunnen het gebrek aan voorzieningen en (mantel)zorg opvangen. E-health en domotica maken het werk van professionals makkelijker. Femke Daalhuizen: “Dit soort innovaties verhogen het comfort in huis en kunnen kleine zorgtaken overnemen, met bijvoorbeeld zorgrobots die stofzuigen of steunkousen aantrekken. Ook maken ze het mogelijk om vanaf een afstand te monitoren of het lichamenlijk goed gaat met een oudere, waardoor mogelijk hetzelfde aantal ouderen kan worden ondersteund en verzorgd met minder zorgprofessionals en minder huisbezoeken.” Ook De Zeeuw denkt dat we op het gebied van de gezondheidszorg de positieve vruchten gaan plukken van de digitalisering. “Ook hier kun je natuurlijk zeggen dat dit soort ontwikkelingen leidt tot minder menselijk contact, want de wijkverpleegkundige komt niet meer langs. Maar we moeten wel reëel zijn. Ons zorgstelsel is nu al onbetaalbaar en de hoeveelheid handen die nodig zijn krijg je gewoon niet. Mij lijkt al met al dat digitalisering meer kansen biedt dan bedreigingen.”

Bronnen:

Oud en zelfstandig in 2030, een reisadvies, Commissie Toekomst Zorg Thuiswonende ouderen; Schilder, F. et al. (2018), Krasse knarren kunnen kraken; PBL (Planbureau voor de Leefomgeving); Leefbarometer; SCP (Sociaal Cultureel Planbureau)

Femke Daalhuizen is onderzoeker bij het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Het PBL draagt bij aan de kwaliteit van de politiek-bestuurlijke afweging op het gebied van milieu, natuur en ruimte met verkenningen, analyses en beleidsevaluaties vanuit een integrale benadering. Daalhuizen onderzoekt de gevolgen van vergrijzing voor ontwikkelingen op de woningmarkt, arbeidsmarkt en mobiliteit.

Friso De Zeeuw was van 2006 tot 2017 parttime praktijkhoogleraar Gebiedsontwikkeling aan de TU Delft. Als emeritus hoogleraar is hij nog steeds aan de TU Delft verbonden. Sinds 2016 oefent hij een zelfstandige adviespraktijk uit. Zijn werkvelden zijn openbaar bestuur, gebiedsontwikkeling, omgevingsrecht, ruimtelijke economie, mobiliteit, woningmarkt, grondbeleid en vastgoed.